

עובדים זרים בבית יהודי

הרב צבי בן ראובן

הקדמה

כיום מצוי שעובדים זרים מתפקדים כעובדים סיעודיים במערך הסוציאלי בבתיהם של אנשים מבוגרים הזקוקים לרמה כזו או אחרת של סיוע בתפקוד היומיומי, או אצל אנשים אחרים עם קשיים תפקודיים, כמו נכים וחולים אחרים. פעמים רבות תפקידם של העובדים הסיעודיים אינו מסתכם בעזרה רפואית בלבד, אלא מתרחב לתפעול כללי של הבית, כולל זה של המטבח. מציאות זו גוררת עימה כמה בעיות ושאלות הלכתיות לא פשוטות בעניינים שונים: שבת, דיני ייחוד¹ ועוד. במאמר זה נעסוק בנושא מרכזי ובעייתי – ענייני כשרות המאכלים. הסוגיות המרכזיות שאליהן יש לשים לב הן: (1) גזרת חכמים למניעת החלפתו של אוכל כשר באוכל שאינו כשר ע"י גוי. (2) הלכות בישולי עכו"ם. (3) יין נסך.

בסוף המאמר נמצא דף הנחיות להתנהלות נכונה מלכתחילה בכל אחד מהנושאים שלמעלה, וכן התייחסות קצרה למקרים בעייתיים שבדיעבד.

א. גזרת חכמים שמא גוי יחליף אוכל כשר באוכל שאינו כשר

הגמרא במסכת עבודה זרה² אומרת שאין לשלוח ביד עובדי כוכבים מאכלים, מחשש שיחליפם במאכלי איסור. ואולם אם ישנו חותם בתוך חותם המאשר שהמאכל שנמצא בידי הגוי הוא אכן אותו מאכל כשר שנשלח מיהודי אחר – כי אז המאכל מותר.³ כלומר, כאשר העובד הגוי הולך לקניות, גם אם הולך לקנות בחנויות כשרות, צריך לוודא שמה שיש בידו זה אכן מה שנקנה בחנות הכשרה. הדרך לוודא את זה היא בעזרת חותמת המעידה שהמוצר הוא זה המקורי, הכשר. אין אפשרות לשאול את הגוי ולהסתמך להלכה על דבריו.⁴

לרוב השיטות, ישנם שני מצבים עיקריים שבהם מתעוררת בעיה זו: (1) השארת בשר או מוצרים אחרים שיכולים להתחלף באיסור ללא השגחה בבית שבו ישנם גוי או גויה. (2) שליחת גוי לקניות של בשר או מוצרים אחרים שיכולים להתחלף באיסור. לכן לכתחילה

1. שו"ע, אבה"ע סי' כב סעי' ב.

2. עבודה זרה לט ע"א.

3. וכך נפסק בשו"ע, יו"ד סי' קיח סעי' א.

4. עי' בהרחבה בעניין זה בש"ך, יו"ד סי' קכז ס"ק כ.

אין להשאיר גוי עם בשר או מוצרים אחרים, שיכולים להתחלף באיסור, ללא השגחה של יהודי. כמו כן, ללא השגחה של יהודי או סימון ברור, אסור גם לשלוח עם גוי מוצרים כאלה ממקום למקום.

במקרים הבאים בכל זאת מותר להשאיר ללא השגחה מוצרים עם גוי:

- כאשר יש על הבשר חותם בתוך חותם.
- אם מדובר על חשש של איסור דרבנן כגון פת עכו"ם, גבינה וחלב,⁵ די בחותם אחד.⁶

על אף המושג 'חותם בתוך חותם', אין צורך דווקא שחותמת אחת תהיה בתוך החותמת האחרת, אלא צריך שתהייה שתי חותמות.⁷ כמו כן, חותם בתוך חותם משמעו שתי חותמות נפרדות,⁸ כגון אריזה עם הדפס שבו מופיע סימון כשרות מוסמך, ועל גביה סימון כשרות נפרד נוסף שאינו חלק מאותו הדפס.

לדוגמה: בדרך כלל כאשר אנחנו רוכשים בשר ועוף בכשרות רבנות 'מהדרין', אנחנו לא מוצאים עליהם שתי חותמות, אלא רק הדפס עם חותמת כשרות אחת. זאת מאחר שהם משווקים למרכולים כאשר חותמת אחת נמצאת על הארגזים הגדולים, שאותם מפרקים עובדי המרכול תחת השגחה (במרכולים וסופרים עם השגחה) לאריזות הקטנות שאנחנו מוצאים על המדפים. למעשה האריזות הנמצאות בביתנו נמצאות בתוך חותם אחד בלבד. במקרה כזה, אם רוצים להשאיר את המוצרים האלה בבית שיש בו גוי, יש לדאוג לסגירה וחתימה נוספת לפני שיוצאים מן הבית.

בעופות ובשר של הבד"צים השונים בדרך כלל פותרים את הבעיה באמצעות חותם נוסף מסוג 'הולוגרמה';⁹ שאותו קשה הרבה יותר לזייף, כיוון שהוא לא נעשה בהדפסה פשוטה אלא באמצעות קרני לייזר במפעלים מיוחדים. חותמת זו נמצאת גם על האריזות הקטנות

5. הרב חיים בנימין גולדברג, בין ישראל לנכרי, עמ' רג.

6. שו"ע, יו"ד סי' קיח סעי' א, ג.

7. שם.

8. אין צורך בשתי חותמות שונות זו מזו, אלא רק שלא תהייה באותו הדפס, ערוה"ש יו"ד סי' קיח ס"ק טו; וכך הסכים בכף החיים, יו"ד סי' קיח ס"ק לט; ולא כנוב"י, מהזורא תניינא יו"ד סי' עא, שסובר שחותם אחד כפול לא נחשב כשתי חותמות.

9. חותמת הכוללת הדמיה תלת ממדית שנוצרה בעזרת קרני לייזר ומראות שונות. היא בד"כ כסופה או מוזהבת עם אפקטים של תלת ממד והטבעה של כיתוב של הבד"ץ המסוים בתוכה.

שאנחנו לוקחים מהמדף בסופר, כך שכל עוד לא פתחנו את האריזות הללו, אין בעיה להשאירן לבד עם הגוי.

1. מה מוגדר כ'חותם' מבחינה הלכתית?

(1) אם המוצר מצוי באריזה סגורה,¹⁰ שאחרי שפותחים אותה צריך לטרוח הרבה כדי להחזירה למצב הקודם – נחשב המוצר כבעל חותם אחד. אם עושה בנוסף עליה גם שינוי מסוים שאין רגילות לעשות אותו בדרך כלל, השינוי נחשב כמו חותם שני.¹¹ כאשר ישנו חותם על אריזה שאין שום קושי להוציא ולהכניס את תכולתה של האריזה – חוששים שהגוי החליף את המאכל מהאריזה והחליפו באיסור.¹² לכן יש להקפיד שהחותם יהיה על המאכל עצמו, או על אריזה שיש קושי לשחזר את סגירתה לאחר הפתיחה הראשונית.

(2) אם הבשר נעול בתוך חדר או מכל אחסון אחר והמפתח בידו של ישראל, המפתח מועיל רק כצירוף לחותם אחר כדי להיחשב חותם בתוך חותם. אם צריך רק חותם אחד – מפתח בלבד לא ייחשב חותם לבדו.¹³ יש שהתירו וכתבו שבשעת הדחק מפתח יכול להיחשב גם כחותם בפני עצמו, ולכן יועיל גם בדברים הצריכים רק חותם אחד,¹⁴ ובמיוחד היום, כאשר ברוב המקרים זיוף מפתח אינו פעולה פשוטה כל כך. בכף החיים¹⁵ כתב שמנהג העולם לסמוך על מפתח כחותם לכל דבר, ובדיעבד התיר לסמוך על כך.

(3) לנוהגים כגר"ע יוסף¹⁶ יש להתיר תבשיל וכיו"ב שגוי שהיה איתו לבד בבית, אם סגרו את הסיר או את הקופסה או כל מכל אחר בניילון נצמד בצורה מיוחדת שלא ניתנת לשחזור בקלות.

(4) כאשר היהודי הולך לזמן לא מוגדר, ויכול לחזור הביתה ולהפתיע את הגוי בכל רגע.¹⁷ אם כי לכתחילה אין ללכת לזמן רב, כלומר ליותר משמונה-עשרה דקות.¹⁸ בדיעבד מותר גם אם הלך מביתו לזמן רב, כל עוד הגוי לא יודע בדיוק מתי היהודי אמור לחזור.

10. כף החיים, סי' קיח ס"ק יט.

11. שו"ע, יו"ד סי' קל סעי' ד.

12. ערוך השלחן, יו"ד סי' קיח סעי' לט.

13. שו"ע, יו"ד סי' קיח סעי' ד; ש"ך, סי' קיח ס"ק כב.

14. ערוה"ש, שם סעי' טז.

15. כף החיים, שם ס"ק מה.

16. ע"פ כף החיים, שם ס"ק ב; פסיקה זו נובעת מכך שהוא סובר שבמקום שבו רוב הבשר הנמכר הוא של בשר כשר, די בחותם אחד בלבד – אפילו באיסורי דאורייתא.

17. שו"ע, שם סעי' י.

18. כך משמע מהכסף משנה, ה"ל מאכלות אסורות פי"ב הט"ז.

עם זאת יש לדעת שכאשר משאירים את הגוי בבית ישראל והוא יודע בוודאות שהישראל ישן שנת קבע של לילה, ובמהלך השעות הקרובות אף ישראל לא אמור להיכנס לבית – בהחלט ישנו חשש שהגוי יחליף את הבשר.¹⁹ ויש שהקלו בכך והחשיבו את זה כ'יוצא ונכנס' לזמן רב שמותר בדיעבד²⁰ (גם קטן שמבין את ענייני הכשרות – בערך מגיל תשע²¹ – יכול למלא תפקיד זה של 'יוצא ונכנס', ואפילו אם מדובר על איסור תורה²²).

(5) כאשר לגוי לא הייתה יכולת להחליף את המוצר במוצר בעייתי אחר: למשל במקרה שלא יכול היה לצאת מהבית ובבית אין שום מוצר בעייתי.²³ יש שכתבו²⁴ שבמקרה שאין מצוי באותו בית בשר איסור, מותר בכל מקרה, וגם כשהגוי רואה שהישראל הולך לצאת להרבה זמן, והייתה לגוי אפשרות לצאת מהבית ולהביא מבחוץ בשר איסור – לא חוששים לכך.²⁵

(6) כאשר לגוי אין שום הנאה ואינטרס בהחלפת המוצר. במקרה כזה לא חוששים שיחליף כדי להכשיל את הישראל.²⁶ ויש הסוברים שבזמננו בדרך כלל אין חשש להחלפה בגוי שנמצא בבית ישראל, משום שאין דרכם להביא לביתו של הישראל בשר טרפות (בהנחה שאכן ישנם נהלים ברורים ומוקפדים בנושא),²⁷ וכן משום שהבשר שלנו לא נחשב טוב יותר או טעים יותר מהבשר של הגויים.²⁸

עם זאת, מאחר שכאשר הגוי רוצה לבשל לעצמו, אין לו תמיד בדיוק הכלים שהוא צריך לשם כך – ישנו חשש שהוא השתמש ללא רשות בכלים של הישראל, ולכן

19. שו"ת רב פעלים, יו"ד סי' י; והביאו בכף החיים, יו"ד סי' קיח ס"ק קכב.

20. כף החיים, יו"ד סי' קיח ס"ק קו.

21. כף החיים שם ס"ק קג, על פי ש"ך, יו"ד סי' קטו ס"ק יב; וכתב שם שאם הוא מבין בענייני כשרות מגיל צעיר יותר, גם ילד בן שש יכול לשמש לזה.

22. ש"ך, סי' קיח ס"ק לג.

23. ערוה"ש, שם סעי' כט.

24. כנה"ג, סימן קיח הגהות ב"י ס"ק מ; הובא בכף החיים, שם ס"ק קי.

25. שו"ת מנחת אשר, ח"ב סי' נא עמ' קפה; כך פסק למעשה גם הרב חיים ברוך גולדברג, בספר בין ישראל לנכרי, יו"ד עמ' קפט.

26. שו"ע, שם סעיף י, על פי תוספות, ע"ז יב ע"א ד"ה ושדי.

27. אגרות משה, יו"ד ח"א סי' סא.

28. מנחת אשר, שם; מובן שהמדובר כאן הוא רק לגבי אינטרסים של אנשים פרטיים, ולכן אין להשליך מכאן גם לבתי עסק שבהם לא פעם ולא פעמיים כבר קרו מקרים שבעלי שירותי הסעדה (קייטרינג/מסעדה/משחטה וכיו"ב הכניסו בשר טרף ומכרו אותו כבשר כשר כדי לחסוך בהוצאות או משום שהם 'נתקעו' ללא בשר, והבשר הטרף היווה להם פתרון מהיר וזמין יותר.

לכתחילה אין להשאיר אותו לבד עם הכלים, אא"כ הם נעולים, או שישנה השגחה של יוצא ונכנס או מצלמה. בדיעבד, גם אם השאירו – הכלים אינם נאסרים.²⁹

עיקר הדברים האמורים לעיל עוסקים במי שמשאיר גוי בביתו עם מוצרים שיש חשש בהחלתם באיסור. מכיוון שהוא בבית ישראל, החששות קלים יותר, ולכן לא בכל מצב ישנו צורך לכתחילה ב'חותם בתוך חותם'. לעומת זאת כאשר שולח מוצרים אלה ע"י גוי, ישנו חשש גדול יותר לחילוף, משום שהגוי לא נמצא בבית ישראל בזמן שבו חוששים להחלפה. אי לכך, ללא חותם בתוך חותם, אין לשלוח מוצרים באמצעות שליח גוי. במקרה זה של שליחות, כל ההיתרים האחרים שמפורטים לעיל אינם לכתחילה אלא בדיעבד בלבד.³⁰

2. דין יהודי שאינו שומר תורה ומצוות

לשיטת הגר"ע יוסף ב'כף החיים', יהודי שאינו שומר תורה ומצוות וחשוד על אכילת איסורים מפורסמים (כלומר מוכרים וידועים כאסורים), יהיה חשוד על החלפת אותם הדברים³¹ שהוא חשוד על אכילתם.³² לשיטת ערוך השלחן לעומת זאת, אף החשוד לאכול אינו חשוד להחליף.³³

סיכום ביניים

למעשה, בכל עת שיוצא מהבית ומשאיר שם עובד גוי או עובדת גויה, ישתדל שכל מוצרי הבשר או מאכלים אחרים שיש חשש בהחלתם יהיו סגורים בתוך שני חותמות. במידה ודבר זה לא מתאפשר – יאמר להם שהוא עוד מעט חוזר, גם אם יודע שהוא ילך לזמן רב,

29. רמ"א, יו"ד סימן קכב סעי' ט, משום שעיקר החשש הוא בכלים שאצל הגוי ולא בכלים שבבית ישראל.

30. שו"ע, יו"ד סימן קיח סעיף ז, על פי פסיקת הרשב"א בתורת הבית, וע"פ הגמרא ע"ז לא ע"ב. 31. שו"ע, יו"ד סי' קיט סעי' כ; ש"ך, סי' קיח ס"ק כט ועוד אחרונים, הובאו בכף החיים, שם ס"ק פד. עם זאת יש לעיין בשו"ת פרחי כהונה, סי' כג, משמע שסבור שהשו"ע מקל כרמב"ם שהחשוד לאכול אינו חשוד להחליף, כך שיכול להיות שגם ספרדים יכולים להקל בדין זה.

32. אם כי יש להעיר שע"פ כמה וכמה סקרי דעת קהל, 80% מהציבור הישראלי שומר כשרות, כלומר לא אוכל דברים שידועים כאסורים. חשוב לציין זאת משום שתחת ההגדרה 'חילוני' יכולים להיות לא מעט אנשים שבפועל אינם חשודים לאכול דבר שאין דרך הרבים להקל בו, כך שאין חושדים בהם שיחליפו.

33. ערוה"ש, יו"ד סי' קיט ס"ק יט, הבין שהשו"ע, שם סעי' ח, פסק כרמב"ם שכתב שהחשוד לאכול אינו חשוד להחליף; וכן כתב בשו"ת באר משה, כליל תפארת ח"ב סי' לח: 'וזה דווקא אם תיעשה חשודה להכשילו אבל אם עדיין לא הכשילתו אף דהיא חשודה הא קי"ל דחשוד לאכול אין חשוד להחליף'.

כך שהוא עדיין יוגדר 'יוצא ונכנס'.³⁴ בדיעבד ובשעת הדחק התיר הגר"ע יוסף³⁵ 'בשר שנתעלם מן העין' במקרה של עובדת פיליפינית שסועדת אישה משותקת, משום שאין לה הנאה בדבר, וגם משום שלשיטתו מעיקר הדין בשר שנמצא ביד גוי בעיר שבה רוב הטבחים ישראלים ובעצם רוב הבשר הוא כשר – מותר.

ב. בישולי עכו"ם

הקדמה

כידוע, גם כאשר הגוי מבשל עם מוצרים או מצרכים כשרים למהדרין, עצם הבישול שלו אוסר את האוכל ואת הכלים.³⁶ מובן שאם ישנה אפשרות להביא מבשלת יהודייה או לקנות או להשיג אוכל שבושל ע"י ישראל ולא להסתמך על העובד הזר – זו האפשרות הטובה ביותר. כמו כן אם ניתן לבשל את כל האוכל בתחילת שבוע ולהשאיר לעובד הגוי רק את החימום – מה טוב (ר' להלן סעיף 5). אך אנו נעסוק במקרה השכיח יותר, שבו העובד הזר אחראי בלעדי על נושא הבישול. **יש להדגיש** שההנחיות ההלכתיות המובאות להלן מתייחסות לרוב הפוסקים דווקא לשעת דחק מעין זו של חולה שנאלץ להסתייע בגוי, ולא בכל מצב.

אין לאכול ממאכל שבישל גוי או לעשות שימוש בכלים שהשתמש בהם, אלא במקרים הבאים:

- (1) המאכל שבישל הגוי יכול להיאכל (ולא רק בקושי) גם ללא בישול,³⁷ כגון: גזר, עגבנייה, מים, פלפל וכיו"ב. במקרה שיש תבשיל שמעורבים בו גם דברים שיכולים להיאכל כשהם חיים וגם כאלה שלא, אם המאכלים התערבו לפני הבישול ולאחר הבישול נעשו כאחד, כך שאין דרך לזהות את שני המינים³⁸ – הולכים אחר הרוב ואם רוב התבשיל הוא מדברים שנאכלים חיים - התבשיל כולו מותר.³⁹
- (2) כאשר ישראל השתתף בבישול באופנים מסוימים, כגון שהניח את התבשיל על האש או בתוך התנור, או שהגוי הניח וישראל ערבב את התבשיל לפני שהגיע התבשיל לשליש בישולו.⁴⁰ במקרה שבו הישראל הניח את התבשיל למשל על אש נמוכה

34. שו"ת מנחת אשר, שם.

35. יביע אומר, ח"י או"ח סי' נה (הערות והארות על שו"ת רב פעלים, ח"ד או"ח סי' ו) עמ' קעח; תשובתו הובאה גם בשו"ת מעין אומר, הלכות גויים סעי' ה עמ' קלה.

36. שו"ע, יו"ד סי' קיג סעי' א, וסעי' טז.

37. שו"ע, שם סעי' א.

38. שם, סעי' ג.

39. שם, סעי' ב.

40. שם, סעי' ו.

שלא יכולה להביא את המאכל לבישול מלא, והגוי הגביר את האש או התעסק עם המאכל וגרם לו להגיע לבישול מלא – המאכל אסור, הואיל והישראל לא היה שותף בתהליך הסופי של הבישול.⁴¹

(3) לשיטת האשכנזים די בהדלקה של האש תחת התבשיל,⁴² או אפילו הדלקה של אש שממנה הודלקה האש שתחת התבשיל (כגון נר נשמה גדול שמשאירים לצורך העניין) כדי להתיר את התבשיל כך שלא ייחשב כבישול עכו"ם. גם כאשר לא הדליק ישראל את האש, יכול הישראל לתקן את התבשיל ע"י ערבוב שלו, כל עוד לא הגיע התבשיל לגמר בישולו.⁴³ בשעת הדחק (כמו במקרה של עובד סיעודי גוי בבית ישראל), גם ספרדים יכולים לסמוך על שיטת האשכנזים בעניין זה, כל שכן במקרה של גויים שנמצאים בבית ישראל.⁴⁴

כמו כן אם הקדרה כבר הונחה על הכירים וישראל מדליק תחתיה את האש, זה נחשב בישול ישראל לכל דבר, גם לספרדים.⁴⁵

(4) אם יש ספק אם העובד הזר הדליק את האש בעצמו – בדיעבד התבשיל מותר, משום שזה ספק דרבנן.⁴⁶

(5) אין בישול אחר בישול בבישולי עכו"ם, ולכן כל מאכל שכבר התבשל – אין בעיה שהעובד הזר יחמם אותו.⁴⁷

(6) כאשר אנחנו יודעים בוודאות שהגוי בישל בכלים, הם נאסרים⁴⁸ כאמור לעיל. במקרה שבישלו בטעות בכלים אלה ללא הכשרה – אם יש רוב בתבשיל כנגד הכלי, התבשיל לא נאסר, כיוון שבישולי עכו"ם בטלים ברוב.⁴⁹ ברוב המקרים יש רוב בתבשיל כנגד הכלי, למעט מאכלים כגון חביתות, שניצלים, קציצות, מלאווח, ירקות מוקפצים, בצל מטוגן, פנקייקים ובלילות רכות למיניהן וכו', שבהם אין רוב כנגד הטעם הבלוע בכלי.

41. רמ"א, שם סעי' י.

42. רמ"א, שם סעי' ז.

43. שם, סעי' ט.

44. שלחן גבוה, לרבי יוסף מולכו סי' קיג ס"ק י; בית לחם יהודא, סי' קיג ס"ק ט, בשם כמה וכמה אחרונים. יב"א ח"ט יו"ד סי' ו; יחוה דעת, ח"ה סי' נד; שו"ת ציץ אליעזר, חכ"א סי' סא; וגם בשו"ת מנחת יצחק, ח"ז סי' סב צירף את ההיתר של "שפחות" שרלוונטי גם אלינו על פי הציץ אליעזר דלעיל.

45. שו"ת בניין אב, ח"ג סי' לז, עמ' קעא, בשם אבני נזר, סי' צו.

46. טור ושו"ע, שם סעי' יא; ט"ז, שם ס"ק יא; ש"ך, סי' קיב ס"ק כ, בשם תורת חטאת, סי' עה ס"ק ז; ועי' בספר בישול ישראל, סי' סימן עט עמ' שד.

47. ערוך השלחן, סי' קיג, ס"ק כ.

48. שו"ע, יו"ד סימן קיג סעי' טז.

49. ש"ך, שם, ס"ק כא.

אם הכלי לא בן יומו, בכ"מ בדיעבד לא נאסר המאכל.

סיכום ביניים

במקרה שגוי אחראי על הבישול בבית, ואין אפשרות להכין את האוכל ע"י ישראל ולהשאיר לגוי רק את החימום – יש לדאוג שהגוי ידליק את האש רק מאש שהודלקה ע"י ישראל. לצורך כך יש להיעזר במצלמות שמכוונות לכיוון הכיריים ובנר שמיועד להעברת האש. בכל מקרה של ספק אם הגוי הדליק בעצמו או לא – אפשר להקל.⁵⁰

ג. יין נסך ('סתם יינם')

כפי שנכתוב לקמן בדף ההנחיות, ההמלצה היא שהגוי ידע שאסור לו בכלל להמנע מכל מגע ועיסוק ביין בבית המטופל. בכל זאת יש לדעת כמה הלכות בסיסיות בנושא זה, כדי לדעת כיצד יש לנהוג בכל מיני מצבים שונים שיכולים להיווצר בתחום זה.

חכמים גזרו איסור אפילו על יין של יהודי שנענעו גוי בכלי פתוח, בין שנגע בתוך היין עצמו, בין שערבב את היין, נענע אותו, שתה מן הכוס, ובין שמזג אותו לכוס.⁵¹ ברם, נענוע מועט שנעשה בלא כוונה, כגון שהגביה את היין בעדינות, או אפילו הלך איתו אלא שנזהר שלא לנענע (כגון מלצר הנושא כוס מלאה ביין וירא שמא תישפך), אף שהתנועע היין מעט – מותר.⁵² וכל שכן שאינו נאסר כאשר נגע בו בלא נענוע כלל, כגון גוי שסגר את פקק הבקבוק וכדומה. כמו כן כאשר היין בתוך כלי סגור לא אסרו חכמים, משום שלא היה דרך הגויים לנסך כך.⁵³

גם אם נענע הגוי את היין על ידי דבר אחר, כגון שהביא המלצר בקבוק על גבי מגש, או שהסיע בקבוקים פתוחים בעגלה או במשאית, היין אסור.⁵⁴ אך אם נגע בו בצורה כזו

50. יש לצרף לספק זה כמה וכמה פוסקים שמתירים בישולי גויים בבית ישראל לחולה: יביע אומר, ח"י או"ח סי' נה (הערות והארות על שו"ת רב פעלים חלק ד' או"ח סימן ו') עמ' קעה; שו"ת מנחת יצחק, ח"ג סי' עג ס"ק ב בסופו; שו"ת שבט הלוי, ח"ו סי' קח ס"ק ט; זה בנוסף לכמה וכמה פוסקים שהוזכרו לעיל בהערה 49.

51. דין מזיגה הינו מסובך מעט, משום שהטיית הבקבוק עצמה אינה נחשבת נענוע האוסר את היין, אך היין הנשפך נחשב שנתנענע על ידי הגוי, ולכן לכאורה היין שנשאר בתוך הבקבוק אינו נאסר, וכן כתב השו"ע, סי' קכה סעי' ה; שם, סי' קכד סעי' יד; אלא שבס"י קכה סעי' א פסק שגם היין הנשאר בכלי נאסר משום שהוא מחובר אל היין שנשפך ונאסר מדין 'ניצוק'; ועי' בש"ך, שם ס"ק א; ובבאר היטב, שם שנשארו בקושיה על סתירה זו; והגר"ע יוסף, יביע אומר, ח"א יו"ד סי' יא, האריך להתיר את הנשאר בבקבוק.

52. חזון איש, יו"ד סי' מט ס"ק ב, הובא להלכה בספר יין מלכות פרק ד' סעיף יד, ס"ק ב.

53. שו"ע, סי' קכה סעי' ט; ש"ך, לשו"ע שם ס"ק יז.

54. שו"ע, סי' קכד סעי' יא.

שלא בכוונה, כגון שהסיע רכב שיש בו יין פתוח ולא ידע כלל על קיומו, היין מותר⁵⁵ (יש להעיר שנגיעה על ידי כפפות וכדומה לא נחשבת נגיעה על ידי דבר אחר⁵⁶).

אם נגע הגוי ביין בכוונה כדי שלא יוכל היהודי לשתותו, מותר ואף רצוי לשתותו בפניו.⁵⁷

יין מבושל - יין מבושל אינו מצוי כ"כ,⁵⁸ ולכן לא גזרו חכמים איסור אם נגע בו גוי.⁵⁹ דין זה מהווה פתרון זמין לכתים שבהם יש עובד סיעודי זר שאחראי גם על האוכל, או כאשר יש בני משפחה שאינם שומרי מצוות וכדומה. לגבי יין מפוסטר יש אוסרים ולא מחשיבים פסטור כבישול,⁶⁰ ויש שהתירו אותו כיין מבושל.⁶¹ כמו כן משקאות חריפים רבים עשויים מרכיבי יין (כגון חלק מסוגי העראק, אוזו, קוניאק, ברנדי), או שמעורב בהם אלכוהול העשוי מיין, אך הם מותרים, כי כולם מבושלים בתהליך הייצור.⁶²

מקרים שונים - כאשר היין מגיע למטבח, יש להקפיד ולוודא שכל הבקבוקים סגורים, ושהם נשארים סגורים כל זמן שגוי או יהודי מחלל שבת מטלטל אותם. תבשיל שמעורב בו יין, אין בו משום יין נסך ולא נאסר ממגע גוי אפילו לפני שהגיע לרתיחה,⁶³ אך אסור לגוי להוסיף בעצמו יין למאכלים ולתבשילים.

גם כאשר מפנים את הכלים מהשולחנות, יש להקפיד שגויים ואנשים שאינם שומרי שבת לא יפנו מהשולחנות בקבוקי יין פתוחים שרוצים להמשיך ולהשתמש בהם בעתיד.

סיכום ביניים

יש למנוע כל מגע של העובד הזר ביין שאינו מבושל. אם המגע גם לא היה ישיר וגם לא היה בכוונה – מותר בדיעבד. אם היין היה סגור בבקבוק וכיוצא בזה – מותר. לשיטת

55. שו"ע, שם סעי' כד; וכך פסק הש"ך, לשו"ע שם ס"ק יט.

56. אג"מ, יו"ד ח"ב סי' נא.

57. רמ"א, סי' קכד סעי' כז; בן איש חי, שנה ב' פרשת בלק אות יג, כתב שאין להקל כן אלא בשעת הדחק; אם כי בשו"ת חת"ס משמע שקיבל היתר זה להלכה, עיין בפת"ש, לשו"ע שם ס"ק ז.

58. רא"ש, ע"ז פ"ב סי' יג; אך ט"ז, יו"ד סי' קכג ס"ק ג; וחידושי רעק"א על ט"ז ס"ק ג, חלקו עליו וסברו שהטעם הוא שאין דרך הגויים לנסך יין מבושל.

59. שו"ע, סי' קכג סעי' ג.

60. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' כה.

61. שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ג סי' לא; שו"ת יביע אומר, ח"ב יו"ד סי' טו.

62. כמוכן מדובר על משקאות שיוצרו בהכשר, שהרי אלו שמיוצרים ללא הכשר נאסרו לפני הבישול.

63. שו"ע, סי' קכג סעי' ה.

האשכנזים ניתן להקל כיום בשעת הדחק בכל מקרה שלא נגע בתוך היין ישירות אלא רק נענע את הכלי,⁶⁴ כגון שמזג מהבקבוק, סחב אותו בעגלה וכדומה.

ד. גישה כללית להעסקת העובד וקביעת נוהלי עבודה ברורים

ישנו מנעד שלם של מקרים סיעודיים. ישנם מצבים שבהם המטופל צלול לחלוטין והשימוש בעובד הזר נעשה רק בשל ליקוי פיזי נקודתי. במקרים כאלה המצב פשוט יותר, משום שהמטופל עצמו נמצא ומשגיח על העובד והוא (אם הוא מספיק מודע) יכול לפתור בעצמו מראש הרבה מהבעיות ההלכתיות, בין השאר בעזרת המסמך שלפנינו. בדף הנחיות זה בחרנו להתייחס דווקא למצב המורכב יותר שבו המטופל אינו מתפקד פיזית או אינו צלול מחשבתית או שניהם יחד, כך שהוא מנוע מלתפקד כ'משגיח' לצורך העניין.

כאן יש לעצור ולהבהיר שחולה המוגדר כחולה שיש בו סכנה – כשם שמותר לחלל עליו את השבת⁶⁵ כך מותר גם להאכילו איסורים.⁶⁶ משמעות הדבר היא שבמקרה שבו כל ההנחיות המפורטות להלן יכולות להכביד על התנהלות העובד הזר ולהקשות על הטיפול, עד כדי כך שהוא יירתע מלעבוד אצל חולה זה וילך לעבוד אצל חולה אחר – מותר ואף חובה⁶⁷ להיעזר בגוי לצורך קיומו של החולה, אף שסיעוד זה כורך בתוכו גם האכלת איסורים. כמו כן, במקרה כזה אין חובה על הנוגעים בדבר להפסיק לעבוד ולהתפרנס ולטפל בחולה בעצמם כדי למנוע ממנו אכילת איסורים.⁶⁸

לעומת זאת בחולה שאין בו סכנה (כגון חולה סיעודי שיכול לדאוג לעצמו מבחינת אוכל, אלא שרוצים שיאכל אוכל חם וארוחות מסודרות כדי לחזקו), אין להאכילו ולהשקותו אפילו באיסורי דרבנן.⁶⁹ לכך נועד דף הנחיות זה – ליצור לכתחילה התנהלות נכונה בבית המטופל, כך שלא ייווצר מצב שהוא ניזון מאיסורי אכילה.

ראשית לכול יש להקדים ולעסוק ביחס הכללי לכל המציאות של עובד סיעודי בבית של הורה במצב סיעודי או מקרי חולי אחרים ל"ע.

64. רמ"א, סי' קכד סעי' יז; ועי' רע"א שם בדגמ"ר, ובפ"ת ס"ק ג, שכל שלא ידוע שהגוי הינו עובד כוכבים כל הגבהה של הכלי נחשבת כהגבהה על ידי דבר אחר.

65. שו"ע, או"ח סי' שכח סעי' ב.

66. שו"ע, יו"ד סי' קנה סעי' ג.

67. עיין בפתחי תשובה, סי' קנה ס"ק ד בשם הרדב"ז.

68. שולחן שלמה, הלכות שבת סי' שכט ס"ק טו.

69. שו"ע, יו"ד סי' קנה סעי' ג, מתיר שם להתרפאות באיסורי דרבנן רק שלא בדרך הנאתן כגון כדורים ותרופות אחרות שאין להן טעם ונלקחות בבליעה. ועיין במשנ"ב, סי' קכח ס"ק סג.

כאשר ישנו אילוץ מעשי וכלכלי שבגיננו נדרשים, במקרים רבים, להכניס עובד זר לביתו של המטופל. ברור לכל סביבתו הקרובה של המטופל שהימצאותו של העובד הסייעודי לא פוטרת אותם מהשגחה על מצבו הבריאותי/נפשי.

בדומה לכך, צריך להבין שבעניין הכשרות נדרש יחס דומה. אם מכניסים עובד גוי שמתפקידו לטפל בכל ענייניו של המטופל, הכוללים בין השאר דאגה לנושא התזונתי, ישנו צורך בהשגחה (צמודה ככל האפשר) על נושא זה. השגחה זו דומה לעבודתו של משגיח כשרות שמפקח על בית עסק קטן. המשגיח אומנם לא נמצא בבית העסק כל הזמן, אך הוא יודע מה קורה במטבח: אילו מוצרים נכנסים למקום ואילו לא, ומהו אופן הבישול והטיפול בסוגי האוכל השונים. הוא מציב גבולות, **מגדיר כללים ברורים, מבקר לעיתים במפתיע**, ובעיקר – נותן תחושה ברורה שיש כאן מישהו שאכפת לו מאוד ממה שקורה ושצריך לתת לו דין וחשבון בנושא הכשרות.

לכן המצב הטוב ביותר בעת המצאו של עובד זר בבית הוא שבני המשפחה יחליטו ביניהם מי יהיה אחראי על הנושא וישמש מעין משגיח כשרות סייעודי.

האפשרות להשגיח ולפקח על מצב הכשרות בבית המטופל תלויה מאוד, כמובן, ברמת קרבתם הגיאוגרפית של המשפחה והמטופל. על הקרבה לאפשר נוכחות תדירה מצידם של בני המשפחה, כזו שתיתן לעובד הזר תחושה שהוא נמצא תחת עינם הפקוחה, בכל הנושאים.

גם כאשר ישנו מרחק גיאוגרפי רב בין בני המשפחה והמטופל, שלא מאפשר ביקורים יומיומיים בביתו אלא רק פעם בשבוע-שבועיים, צריך לדעת שאחד הגורמים המשפיעים ביותר על מצב הכשרות הוא התקופה הראשונית של כניסת העובד הזר לעבודה. כבר בכניסתו לעבודת הסייעוד, על העובד לקבל את הרושם שיש כאן נושא משמעותי מאוד למטופל, למשפחתו או לשניהם. על העובד לקבל מהם נהלים ברורים ופשוטים ולדעת, כפי שכבר כתבנו, שאם לא יקפיד עליהם, הוא יצטרך לתת עליהם דין וחשבון למעסיקו, וידיעה זו תהיה מכרעת. העובד מבין שכשם שעליו להקפיד על ניקיון נאות של הבית ושל המטופל, כך עליו להקפיד על כללי הכשרות שהוגדרו לו.

הכנסת מצלמה למטבח נהוגה גם ללא קשר לכשרות ברבים מהבתים שבהם ישנם עובדים סייעודיים. מצלמות אלה יכולות להיחשב כהשגחה לשיטת כמה מהפוסקים⁷⁰ המרכזיים של הדור האחרון, אם הן באות בנוסף לביקורים מפעם לפעם,⁷¹ בוודאי במקרה

70. הרב זאב וייטמן בשם הרב יוסף שלום אלישיב והרב שמואל הלוי וואזנר, תחומין כב עמ' 467.

71. הרב שמואל הלוי וואזנר, קובץ 'נזר התורה' (תמוז תשע"א), עמ' רלה.

זה של חולה סיעודי בו אנו עוסקים. זאת בתנאי שהמצלמות אכן מכסות את כל השטחים הרלוונטיים, ואין לגוי אפשרות להכין אוכל במקום אחר שאינו חשוף למצלמה.

לכן, הואיל והגוי אינו נאמן להעיד שלא הדליק את האש או שעשה פעולה כזו או אחרת במטבח – לענייננו המצלמות הופכות להיות חובה. מובן שאין עניין במצלמות אם אף אחד לא עובר על הסרטים שלהן ומוודא שאכן לא נעשו פעולות בעייתיות. כמו כן יש לוודא שהגוי יודע שהמצלמות מוצבות גם במטבח ושהן נועדו לוודא שהוא מקפיד על הנהלים.

דף הנחיות לעובד הסיעודי

העובד צריך להקפיד רק על ארבעה כללי עבודה **פשוטים מאוד אך נחוצים מאוד**:

- (1) אין להכניס לבית בשום פנים ואופן אוכל שאינו כשר. בכל הכנה של אוכל בבית ייעשה שימוש רק במוצרים כשרים. זאת נשיג באחת משתי דרכים: או שאחד מבני המשפחה יהיה מופקד על הקניות, או שנאפשר לעובד הזר לקנות במרכולים ובסופרים כשרים בלבד, ונוודא זאת בעזרת מעקב אחר כרטיס האשראי, קבלות וכיו"ב. אפשרות נוספת היא הזמנה אינטרנטית שבני המשפחה יערכו מסופר/חנות עם השגחה.
- (2) על העובד חל איסור להדליק אש או להפעיל תנור בעצמו. כאשר הוא רוצה לבשל לעצמו או למטופל, מותר לו רק להעביר אש מנר נשמה גדול⁷² (שמוכן לכך מבעוד מועד (ישנם כאלה המספיקים לשבעה ימים, ומומלץ להכין כמה כאלה למקרה שאחד מהם יכבה). אין אפשרות לאפות בתנור, למעט בהדלקה מראש בשעון שבת.
- (3) כדי לחסוך תערובות מיותרות, ההמלצה שלנו היא שלא יהיה בישול חלבי בבית כלל (בדומה למטבחי צה"ל). שימוש במוצרי חלב ייעשה רק במוצרים קרים כגון גבינות וחלב לארוחת בוקר וכדומה. כמובן שבאותה מידה אפשר להחליט שאין בישול בשרי – הכול לפי הצרכים המסוימים של המטופל. במידה וישנה הערכה שהעובד מסוגל להבין את כללי הפרדה בין בשר לחלב במטבח וליישם אותם - אין צורך לנקוט בהמלצה דלעיל, אך יש להקפיד על הפרדה ברורה וסימון כלים ברור.

72. גם לספרדים, כפי שהתבאר לעיל בפרק העוסר בבישול עכו"ם.

4) יש להקפיד שלא לעשות שימוש בבית ביין שאינו מבושל.⁷³ גוי שהשתמש ביין שאינו מבושל או אפילו רק נגע בו, אוסר אותו ברוב המקרים. יין סגור וחתום לא נאסר במגעו.

סיכום

אף שאנחנו ב'כושרות' נוהגים לומר שכשם שהמציאות נעשית מורכבת יותר, כך עולם הכשרות נעשה מורכב יותר – השתדלנו, בעיקר בדף הנחיות שבסוף המאמר, לפשט מורכבות זו לכדי כמות מינימלית של הדרכות, שבמידה ויקפידו עליהן כראוי – רוב בעיות הכשרות הפוטנציאליות לא תבואנה לידי ביטוי. בהמשך ההדרכה פירטנו יותר את ההתנהלות ההלכתית במצבים השונים שאך טבעי שייוצרו. מובן שבכל שאלה ומורכבות שאין לה מענה במסמך שלפניכם – ניתן לפנות לארגון 'כושרות' בשלל האמצעים: בטלפון, באתר כושרות וברשתות החברתיות.

73. לגבי יין מפוסטר נחלקו הפוסקים, ועיין לקמן בפרק העוסק ביין נסך.